

Beke József¹

A keletnémet Állambiztonsági Minisztérium megalapítása és együttműködése a magyar állambiztonsági szolgálatokkal 1945–1990

The Establishment of the East German Ministry of State Security and its Cooperation with the Hungarian State Security Services 1945–1990

A közvélemény előtt kevésbé ismert az a tény, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtt a szovjet hírszerzés (KGB, GRU) mellett a keletnémet titkosszolgálat is nagyon jelentős operatív képességekkel rendelkezett. Míg a szovjet hírszerzés érdekei és tevékenységei elsősorban arra irányultak, hogy Magyarország a keleti blokk tagja maradjon, addig a keletnémet hírszerzés prioritása a hazánkban tartózkodó és itt találkozót lebonyolító nyugat- és keletnémet családok megfigyelése, a nyugatra szökésük meggátolása volt. Elemzésemben röviden be kívánom mutatni a keletnémet állambiztonsági szolgálat megalapítását, létrehozásának körülményeit. Bemutatom, hogy milyen jogi eszközökkel tette lehetővé a két érintett ország, hogy egy idegen titkosszolgálat operatív feladatokat hajtson végre nemcsak a magyar állambiztonsági szerv tudtával, de tevékeny közreműködésével. Végezetül pedig bemutatom azt a világpolitikai eseményt, amely ennek az együttműködésnek véget vetett.

Kulcsszavak: magyar állambiztonsági szolgálat, Állambiztonsági Minisztérium (Stasi), vasfüggöny, „Balaton-brigád”, hírszerzés, berlini fal

Little is known to the public about the fact that in Hungary, before the change of regime (1990), the East German secret service also had – besides Soviet intelligence (KGB, GRU) – very significant operational capabilities. While the interests and activities of Soviet intelligence were primarily aimed at keeping Hungary a member of the Eastern

¹ Beke József doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola, ORCID: 0000-0002-2722-6558

Bloc, the priority of East German intelligence was to observe the West and East German families staying in our country and having meetings there, and to prevent them from escaping to the West. In my analysis I would like to briefly introduce the establishment of the East German state security service and the circumstances of its establishment. I would like to outline the legal means by which the two countries concerned have enabled a foreign secret service to carry out operational tasks not only with the knowledge but also with the active involvement of the Hungarian State Security Agency. Finally, I present the world political event that brought this cooperation to an end.

Keywords: Hungarian State Security Agency, Ministry for State Security (Stasi), Iron Curtain, „Balaton Team”, intelligence, The Berlin Wall

Geopolitikai, történelmi előzmények

1945. május 8-án véget ért a második világháború az európai kontinensen. A német gazdaság és társadalom katasztrofális helyzetben volt. A gyárakat, ipari központokat a bombázásokban és a harcokban szinte teljes egészben lerombolták. Ami épen maradt, azt a szövetségesek (elsősorban a franciák és szovjetek) leszerelték és elszállították. A teljesen padlón lévő gazdaságot még tovább sújtotta a béketárgyalásokon megállapított jóvátételek fizetése. Tombolt a munkanélküliség és az infláció. A munkaképes férfi lakosság jelentős része vagy elpusztult a harcok során, vagy valamelyik megszálló hatalom hadifogságában vagy éppen egy keleti kényszermunkatáborában szenvedett.² Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai ráébredtek, hogy ha a fenti gazdasági folyamatok folytatódnak, akkor Németországban az emberek tömegesen fognak megfagyni vagy éhen halni. Ennek hatására 1946 nyarán az amerikai és brit zónából leállították a jóvátételi szállításokat. A két zóna 1946 év végén egyesült, ezzel létrejött az úgynevezett bizónia. A következő évben a jóvátételi szállítások leállítására kényszerítették a franciák által megszállt zónát is. A zóna 1948-ban csatlakozott a bizóniához, és ezzel létrejött a trizónia. Ebből alakult meg 1949. május 8-án a Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK). A szovjet zónából 1949. október 7-én alakult meg a Német Demokratikus Köztársaság (NDK). Berlin továbbra is a négy nagyhatalom közös megszállása alatt állt.³

A politikai rendőrség felépítése az NDK megalapítása előtt

A szovjetek az általuk megszállt területen bevezették a Szovjet Katonai Közigazgatást. Feladata elsősorban a megszállt területek katonai–politikai–gazdasági irányítása, illetve a terület felkészítése az „önálló” működésre. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az élet minden területén fokozatosan átadták a hatalmat a helyi kommunista pártnak, akik Moszkva irányítása alatt és érdekében kormányoztak. A hatalom teljes

² A témáról bővebben: WINKLER 2005.

³ A témáról bővebben: FISCHER 2014, 70–80.

megszerzésének első lépéseként a rendvédelmi szervezetekben kezdték kialakítani befolyásukat. Ez nem „német” jelenség volt. Gyakorlatilag a szovjetek által megszállt valamennyi országban, az első körben a belügyet szerezték meg a kommunisták.

A szovjetek által megszállt német területen ez a folyamat az Információs Osztályok (Politkultur Osztály) létrehozásával kezdődött már 1945-ben. Feladatuk elsősorban a lakosság hangulatának figyelemmel kísérése, propagandatevékenység végzése, illetve az állami szervek ellenőrzése volt. Az osztály a Német Belügyi Főigazgatóság keretein belül működött. Személyi állományát tekintve javarészt átvették a korábbi náci rendszer hivatalnokait. Az Információs Osztály hatékonyan működött, azonban hamar rájöttek arra, hogy ebben a keretben az Osztályt tovább nem lehet fejleszteni, illetve jelen formában a szervezet nem pusztán a kommunista párt érdekeit szolgálta. A másik ok az volt, hogy az átvett korábbi nácik miatt rengeteg kritikát kaptak kívülről (elsősorban a többi megszálló hatalomtól) és belülről (a szovjet és német kommunistáktól) egyaránt. Ennek hatására indult el a szervezet és a közélet nácitlanítása, ami nagyjából 1950-re fejeződött be.⁴

Mindezek miatt 1947 novemberében átszervezték az osztályt, és létrehozták a Komissariat 5 nevű szervezetet, amelyet két alapvető feladattal bíztak meg. Egyrészt amolyan döntés-előkészítő folyamat részeként a kormányt kellett tájékoztatniuk az „országban” uralkodó negatív és pozitív közhangulatról. Másrészt olyan irányú propagandatevékenységet kellett folytatniuk, hogy a lakosságban csak pozitív kép alakuljon ki a kormányról, a kommunistákról és a kormányzásról. Ne feledjük el, ekkorra a kommunisták teljesen átvették a hatalmat a közigazgatás vezetésében gyakorlatilag minden szinten. A kommunisták nem véletlenül választották ezt a két területet. A propagandatevékenység és hangulatjelentések készítése közben ugyanis egyrészt kiválóan lehetett embereket beszervezni, hálózatot építeni, másrészt pedig információs bázist létrehozni. Ez az a mozzanat, ami miatt a Komissariat 5 a Ministerium für Staatssicherheit (Állambiztonsági Minisztérium, Stasi) elődszervezetének is tekinthető. A szervezet vezetője Erich Mielke lett. Híres artpoétikája, amely a szervezet jelmondata is: „Mindent tudni, mindent jelenteni!”⁵ 1949-re a fentiekben túlmenően egy újabb fontos feladatot bíztak az általa irányított Komissariat 5-re. Meg kellett szervezni, majd működtetni olyan internálótáborokat, ahová a Szovjetunióból hazaszállított hadifoglyokat zárták, és ahol ezeknek a hadifoglyoknak az „átnevelését” végezték.⁶ Ez nagyjából magyar viszonyok között Recsknek felelt meg mind módszerben, mind korszakban egyaránt. A Komissariat 5 a fentiek mellett végrehajtotta a nácitlanítást is a közéletben. Ez szintén kiváló ürügy volt arra, hogy leszámoljanak a kommunista párt vélt vagy valós ellenségeivel.

Német Néptulajdon Védelme Hivatal

Az 1948-ban létrehozott szervezet a Német Gazdasági Bizottság keretein belül működött. Elnöke a már említett Erich Mielke. Elsődleges feladata az elkobzott, államosított

⁴ JOBST 2002, 385–387.

⁵ JOBST 2002, 386.

⁶ TANTZSCHER 1998b, 40–64.

vagy kisajátított tulajdonok kezelése volt. Nem burkolt célja a Hivatal felállításával a keletnémet politikai vezetésnek azonban a szovjet típusú gazdaság bevezetése volt. Ennek érdekében jelentős számú szovjet „tanácsadót” alkalmaztak. A Hivatal megalapítását hivatalosan a magas infláció megállításával, a gazdaság stabilitása és a jótételi kötelezettség koordinálásával indokolták.⁷ Az államosítás és gazdasági cél elérése érdekében ruházták fel közhatalmi jogosultságokkal a szervezetet, emiatt is tekinthetünk rá úgy, mint a Stasi elődszervezetére.

A Stasi megalapítása, felépítése

1950. február 8-án a Politikultur Osztályok, a Komissariat 5, valamint a Német Néptulajdon Védelme Hivatal összevonásából létrehoztak egy önálló minisztériumot, amely a Ministerium für Staatssicherheit (Állambiztonsági Minisztérium, röviden Stasi) nevet kapta. A miniszter meglepetésre nem Mielke (államtitkár lett), hanem Wilhelm Zaisser lett. Ennek oka abban kereshető, hogy Mielke a hadifogsága idején lett kommunista, míg Zaisser az 1930-as évektől a háború végéig Moszkvában élt és szocializálódott, Sztálin így jobban megbízott benne. Az ilyen háttérű kinevezési gyakorlat jellemezte a keletnémet közigazgatást ebben az időszakban.⁸

A Stasi felépítése bonyolultabb volt a hasonló feladatokat ellátó, korabeli magyar állambiztonsági szolgálatok (ÁVO, ÁVH, III. Főcsoportfőnökség) felépítésénél. Ez köszönhető annak is, hogy a Stasi önálló minisztériumként, míg a magyar szolgálatok a Belügyminisztérium részeként működtek. A miniszter alatt 6 tábornok rendfokozatú helyettes volt, államtitkári beosztásban. A miniszterhelyettesek irányítása alatt álltak a különböző szakterületek főosztályi jogállással. Összesen 22 főosztályról tudunk, amelyeket római számmal jelöltek. A főosztályok alárendeltségében voltak a szakmai osztályok, amelyeket az abc betűivel jelöltek (például III. Főosztály, Rádiófelderítés és rádióelhárítás keretében az „N” Osztály, Hírközlés biztosítása). Voltak olyan osztályok, amelyek a miniszterhelyettes közvetlen irányítása alatt álltak. Ilyen volt például a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya.⁹

A gyakorlati együttműködés, a Stasi működése Magyarországon

Az 1952-ben teljesen lezárt kelet-nyugatnémet határon keresztül már csak sokkal nehezebben, nagy rizikót vállalva lehetett átjutni a nyugati országrészbe. Azonban egészen a Fal 1961-ben bekövetkezett megépítéséig, további kilenc éven át lehetőség volt arra, hogy azok, akik nem akartak kommunizmusban élni, átmehettek Berlin nyugati felébe, majd az NSZK-ba.¹⁰ Berlinben ugyanis eddig lehetőség volt még arra, hogy – igaz korlátozásokkal vagy alapos indokkal mint például munkavégzés – a keletnémetek átmenjenek a főváros nyugati részébe. A 17 milliós NDK-ból ez idő alatt mintegy 3.582.500

⁷ JOBST 2002, 387–389.

⁸ TANTZSCHER 1998a, 125–160.

⁹ JOBST 2002, 387–389.

¹⁰ SLACHTA 2014, 58.

NDK-s menekült át „nyugatra”. Ugyanakkor az NSZK-ból csupán 487 ezren települtek át a kettéosztott ország keleti felébe.¹¹ A számokból világosan látszik, a kivándorlás mértéke kezelhetetlen méretűre nőtt. A helyzetet súlyosbította, hogy jellemzően a jól képzett, fiatal korosztály menekült nyugatra, és ez már rövidtávon is az ország lakosságának „elfogyását” vetítette előre, hosszú távon pedig az NDK fennmaradásának demográfiai alapját veszélyeztette. A keletnémet kormányzatnak nem maradt más lehetősége, mint hogy fallal veszi körül Berlin „nyugati részét”. Néhány hivatalos átkelőt leszámítva ezzel hermetikusan lezárta a menekülők előtt Berlint is, szétszakítva ezzel családokat, rokonokat, barátokat. Ezzel a lépéssel azonban nem szűntek meg mindazok a gazdasági, társadalmi és politikai különbségek a két Németország között, amelyek az áttelepülések elsődleges okai voltak, csupán fizikai akadályt képezett a menekülők előtt. A berlini fal a lebontásáig a szocialista rendszer, sőt a hidegháború szimbóluma lett. A fal által véglegesen kettészakított családok pedig folyamatosan vágytak arra, hogy egy egyesített országban élhessenek, de legalábbis – egy harmadik országban (például Magyarországon) – rendszeresen találkozhassanak.¹²

Az NDK és a Stasi vezetői arra törekedtek, hogy a szocialista országok baráti állambiztonsági szerveinek, az úgynevezett testvérszerveknek a segítségével minél hatékonyabban kontrollálhassák állampolgáraikat akkor is, amikor azok nyaralásukat töltötték, vagy munkájukból kifolyólag az ország határain kívül tartózkodtak. Az állambiztonsági együttműködéseknek köszönhetően pedig igyekeztek megakadályozni a két Németország lakói közötti kapcsolattartást is, de legfőképpen a keletnémetek disszidálását. Erre az az alapelv adott lehetőséget, miszerint a szocialista internacionalizmus jegyében minden ország, amelyik a szovjet érdekszférába tartozva szocialista államberendezkedéssel működött, magától értetődően és az államokat összekötő nemzetközi szerződések – mint a Varsói Szerződés és a KGST – értelmében, a teljes szocialista közösség érdekeit kötelező érvénnyel védte saját államának területén is.¹³

Együttműködés a keletnémet és a magyar állambiztonsági szolgálatok között

Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követően magyarok százezrei menekültek el hazánkból a kommunista rendszer és a megtorlás elől. Jelentős részük az NSZK-ban talált új otthonra. Közülük néhányan új hazájukban folytatták a kommunista rendszer elleni politikai küzdelmet, például a Szabad Európa Rádió (SZER) munkatársaként. A hatalom félt egy újabb felkeléstől, ezért szorosabbra kívánta fűzni együttműködését a baráti országok állambiztonsági szolgálataival. Köztudomású dolog volt akkoriban, hogy a keletnémet titkosszolgálatnak kiváló operatív pozíciói voltak az NSZK-ban. A keletnémet állambiztonsági szervnek azért volt szüksége a magyar társszerv együttműködésére, mert alapvető operatív eljárás volt részükről, hogy állampolgáraikat

¹¹ MASÁT 2014, 53.

¹² SLACHTA 2014, 58–59.

¹³ SLACHTA 2014, 57–60.

külföldön is megfigyeljék.¹⁴ Ez pedig csak a fogadó ország titkosszolgálatának tudatával, beleegyezésével és segítségével volt lehetséges. Mindezek tudatában nem meglepő, hogy a két titkosszolgálat képviselői 1957-ben Berlinben együttműködési megállapodást¹⁵ írtak alá, amely a következő főbb területekre terjedt ki:

- információcseré politikai hírszerzés területén (NATO, Szocialista Internacionálé, egyházi szervezetek, stb.),
- ügynökhelyzetre vonatkozó információk átadása elsősorban NSZK és Ausztria vonatkozásában,
- együttműködés tudományos-technikai hírszerzés területén,
- ideológiai diverzió elleni harc,
- intézkedések magyar nemzetiségű, illetve magyar állampolgárságú menekültek operatív feldolgozásában,
- a SZER és a szocialista országok elleni fegyveres diverziós csoportok felkészítését szolgáló NATO-kiképzőhelyek együttes operatív feldolgozása.¹⁶

Ez a megállapodás a gyakorlati végrehajtás során jól működött, és rendszeres operatív kapcsolat alakult ki a két szerv között. A berlini fal építése és a keletnémet állampolgárok reakciója merőben új helyzetet teremtett. Egyrészt a fal meggátolta a keletnémet állampolgárok nyugatra szökését, de ugyanakkor gátolta a keletnémet ügynökök „áttelepítését” nyugatnémet területre. 1963-ban Budapesten írták alá azt az együttműködési megállapodást, amely a későbbi keletnémet ügynökök Magyarországra telepítését segítette, illetve amely alapján lehetőség nyílt arra, hogy az illegális határátlépés miatt elfogott keletnémet állampolgárokat vissza lehessen toloncolni az NDK-ba. Ehhez magyar részről csak a legfőbb ügyész írásos hozzájárulására volt szükség. Ezt a megállapodást 1969-ben kellett kiegészíteni, ugyanis ebben az évben lépett hatályba az az egyezmény,¹⁷ miszerint keletnémet és magyar állampolgárok vízummentesen utazhattak egymás országaiba.

A Stasi operatív csoportjának megalakulása és működése Magyarországon

A Stasi alapvető operatív taktikája volt a külföldön tartózkodó keletnémet állampolgárok megfigyelésére és feldolgozására a „meghosszabbított fal” eljárása.¹⁸ A lényege ennek az eljárásnak az volt, hogy az NDK területén kívül, baráti országokba helyeznek ki Stasi-ügynököket, akik a keletnémet turistákat figyelték meg külföldön. Erich Mielke vezérezredes 1964. május 6-án kiadott, mindössze három oldalas, 373/64-es

¹⁴ TANTZSCHER 1999a, 48–59. Magyarul ugyanez: TANTZSCHER 1999b, 40–59.

¹⁵ 1958. évi 20. törvényerejű rendelet.

¹⁶ JOBST 2015, 60–62.

¹⁷ 1969. évi 31. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Német Demokratikus Köztársaság Kormánya között Berlinben, 1969. június 20-án a vízummentes utazás tárgyában aláírt egyezmény kihirdetéséről.

¹⁸ A témáról bővebben: TANTZSCHER 2001.

számú miniszteri parancsa hívta életre azt a rendszert, ami egészen 1989 végéig meghatározta a „meghosszabbított fal” rendszerében működő kihelyezett egységek tevékenységét és működésük kereteit.¹⁹ Ilyen együttműködési megállapodást kötött a Stasi Magyarországon kívül Bulgáriával és Csehszlovákiával is. Az 1970-es évek elejéig elsősorban a nyári szezonra telepítettek ügynököket a három országba. De a turizmus és kereskedelem fejlődésével fokozatosan változtattak ezen az eljáráson, és 1975-re már egész évben, folyamatosan volt Stasi-jelenlét külföldön.

A külföldre telepített Stasi-ügynököknek tehát alapvető feladatuk szabták meg az illegális határátlépés szándékának felderítését, illetve megelőzését. De emellett nagyon fontos feladat volt a nyugatnémet és nyugat-berlini turisták megfigyelése is. Tartottak attól ugyanis, hogy az idegenforgalmi helyeken egymással érintkező németek ideológiai támogatást kapnak disszidálásukhoz. Emellett reális veszélyként értékelték annak a lehetőségét is, hogy ha nem is disszidálnak, de az ideológiai befolyásolás ezeken a turistákon keresztül elterjedhet az NDK-ban. Ezt nevezték ideológiai diverzióknak. A telepített ügynökök munkáját a következő pontokban lehet összefoglalni:

- a Magyarországra irányuló keletnémet turizmus és idegenforgalom biztosítása elsősorban a Balaton környékére, Budapestre, és a határ menti területekre. (Érdekességként jegyzem meg, hogy a közhiedelemmel ellentétben a legtöbb keletnémet nem Ausztria, hanem Jugoszlávia felé akart, illetve próbált meg disszidálni. Ennek oka az volt, hogy az osztrák határt sokkal jobban őrizték [„Vasfüggönynek” nevezett műszaki határárral], mint a jugoszlávot);
- az NDK külképviseleteinek, kereskedelmi kirendeltségeinek és utazási irodáinak az operatív biztosítása;
- a „szervezett emberkereskedelem” visszaszorítása;
- olyan keletnémet állampolgárok, akik minősített adat birtokában voltak és nem szocialista baráti ország állampolgáraival találkoztak, ezeknek a találkozónak a megghiúsítása és/vagy a találkozó dokumentálása;
- a nyugat- és keletnémet állampolgárok kapcsolatfelvételének megakadályozása vagy dokumentálása;
- a titkos munkatársak, titkos együttműködők munkájának koordinálása.²⁰

Természetesen ezeket a feladatokat önállóan a Stasi nem tudta megcsinálni egy idegen országban (például telefonlehallgatás, titkos kutatás, leplezett megfigyelés, környezettanulmány, stb.), ezért a már említett együttműködési megállapodások alapján a fogadó ország titkosszolgálatát,²¹ jelen esetben a III. Főcsoportfőnökséget vették igénybe. Erre a feladatra magyar részről a Nemzetközi Osztály vezetője volt kijelölve. Vele lehetett és kellett is az operatív igényeket egyeztetni. A kihelyezett csoport állomáshelyei Budapest, Siófok, Veszprém, Szombathely és Pécs voltak. Létszámuk általában 5–8 fő között mozgott. A kitelepülés fizikai feltételeit (fedett lakás, fedőokmányok, nemzetközi telefonvonal, stb.) a magyar partnerszolgálat biztosította, amiért a keletnémetek szigorú elszámolás szerint fizettek is. A Stasi

¹⁹ SLACHTA 2014, 138–140.

²⁰ JOBST 2015, 116–118.

²¹ A titkosszolgálatok történetéről és működéséről bővebben: BODA–REGÉNYI 2019.

munkatársai egymás között magukat csak „balatoni csoportnak” nevezték, ami nem keverendő össze a „Balaton munkadossziéval”, amely a fonyód-alsóbélatelepi kemping portásnőjének jelentéseit tartalmazza.²² A mintegy 10 éven át tartó megfigyeléseiről készített jelentésekben meglepő részletességgel taglalja nem csupán a keletnémet állampolgárok mindennapjait a kempingben, hanem annak hangulatát egy-egy német család találkozása során. A jelentések kiváló alapját adták nemcsak a keletnémet Stasi-munkatársak hangulatjelentéseinek, hanem az éves kötelező összefoglaló jelentéseiknek is. A portásnőt egyébként a Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. Alosztály munkatársainak javaslatára és segítségével szervezték be a Stasi telepített ügynökei. Ebből kiindulva kétségem sincs afelől, hogy a portásnő a magyar szerveknek is jelentett és erről a Stasi munkatársai egészen biztosan tudtak. Kiképzését követően a portásnő precízen végrehajtotta a rá bízott feladatokat, amelyek elsősorban a kelet- és nyugatnémet állampolgárok találkozáinak dokumentálásából állt.²³ Ez csak egyetlen eset a sok beszerzett ügynök közül. (Kedvelt terület volt egyébként a beszerzésre az utazási irodák vagy a külföldiek által szívesen látogatott helyeinek [bárok, éttermek, lokálok] munkatársai.) Ami miatt ezt az esetet kiemeltem, az, hogy a beszerzett portásnő rendkívüli hatékonysággal és elszántsággal, ideológiai meggyőződésből dolgozott.

A berlini fal leomlása, az együttműködés vége

Az 1980-as évek második felétől a volt szocialista országok egymáshoz való viszonya kezdett átalakulni. Bár a szövetségi viszony megmaradt, azonban olyan fontos kérdések kerültek napirendre a bi- és multilaterális együttműködések során, mint a gazdasági és társadalmi reformok, vagy a kisebbségi jogok, emberi jogok kérdése. A nyitás politikáját magyar részről a román falurombolás elleni tiltakozó akciók, a világútlevél bevezetése, a nyugati határra telepített műszaki határzár lebontása (amelyről később még említést teszek), valamint a Genfi Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozás jellemezte. Ez utóbbi esemény nem a keletnémet állampolgárok, hanem Romániából a Ceausescu-rendszer üldözései miatt Magyarországra menekült magyar nemzetiségű román állampolgárok védelme érdekében történt. Az azonban sem jogi, sem pedig morális szempontból nem volt vállalható, hogy a Genfi Egyezmény rendelkezéseit differenciáltan alkalmazzák hazánkban. A magyar hatóságok aggályosnak tartották azt a lehetőséget, hogy keletnémet állampolgárok ezrei kérjenek menekültstátuszt hazánkban.²⁴ Jobb megoldást nem találtak, minthogy a szerződés hatályba léptetését késleltették, amennyire lehetett. 1989. március 14-én azonban mégis hatályba lépett hazánkban az egyezmény, így a Minisztertanács rendelkezett arról, hogy menekülttáborokat kell felállítani az országban.²⁵ A Stasi természetesen pontos információkkal rendelkezett a csatlakozási tárgyalásokról és a magyar kormány terveiről. Ennek ellenére meggyőződéssé vált Kelet-Berlinben, hogy a magyar

²² SLACHTA 2014, 224–228.

²³ SLACHTA 2014, 226–227.

²⁴ A témáról bővebben: OPLATKA 2008.

²⁵ JOBST 2015, 185–195.

fél továbbra is a toloncegyezmény rendelkezéseinek megfelelően visszatoloncolja az NDK-ba a tiltott határátlépés miatt elfogott keletnémet állampolgárokat.

A keletnémet nagykövetség munkatársai, valamint a „Balaton brigádban” dolgozó Stasi-ügynökök 1989 kora nyarától jelentésekben figyelmeztették az NDK kormányát, hogy a magyar kormányzat arról döntött, hogy a nyugati határra épített műszaki határzárát fokozatosan fel kívánja számolni.²⁶ Mindenki tisztában volt azzal, hogy ez a lépés azzal jár, hogy a keletnémet állampolgárok tömegestől megpróbálnak Ausztriába jutni. A magyar kezdeményezést az NDK kormánya aggódva figyelte, és minden fórumon rosszállását fejezte ki. Ennél többet nem tehettek, ugyanis nem szólhattak bele egy szuverén állam belügyeibe szovjet támogatás nélkül. A szovjet pártfőtitkár, Mihail Gorbacsov azonban a magyar határnyitást hallgatólagosan tudomásul vette. Bár számíthattak volna rá, a Stasi mégis váratlanul érintette a Magyar Demokrata Fórum soproni szervezete által szervezett kirándulás a határra, a „Vasfüggöny” helyére, amely Páneurópai Piknikként vonult be a világtörténelembe.²⁷ Az eredetileg néhány száz főre tervezett rendezvényen végül több ezer keletnémet állampolgár is megjelent. A tehetetlen magyar és osztrák határőrök passzivitását kihasználva a keletnémetek egyszerűen átsétáltak Ausztriába. A Stasi erre úgy reagált, hogy elrendelték a Magyarországra távozó keletnémet állampolgárok hozzátartozóinak szorosabb megfigyelését, zsarolását. Az NDK kormánya hivatalos jegyzékben tiltakozott a határnyitás ellen, míg a magyar kormány 1989. szeptember 6-án felmondta a vízumegegyezmény azon pontját, miszerint nem enged keletnémet állampolgárokat továbbutazni harmadik országba.²⁸

A Stasi javaslatára a keletnémet válasz az volt, hogy a Magyarországra utazni kívánó állampolgáraik kérelmét úgy bírálták el, mintha kapitalista országba utaztak volna, ügynökeiket a Balaton környékéről az ország nyugati részébe (Sopronba és Szombathelyre) vezényelték át. Érdemi munkát azonban már nem tudtak végezni, ugyanis 1989. október második felére felszámolták a „Balaton brigádot”, hazarendelték ügynökeiket, így a Stasi befejezte működését Magyarországon.

Felhasznált irodalom

- BODA József – REGÉNYI Kund szerk. (2019): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- FISCHER Ferenc (2014): *A kétpólusú világ 1945–1989*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- HORVÁTH István – NÉMETH István (1999): *... és a falak leomlanak. Magyarország és a német egység (1945–1990)*. Budapest, Magvető Kiadó.
- JOBST Ágnes (2002): A politikai rendőrség létrehozása a Német Demokratikus Köztársaságban In GYARMATI György szerk.: *Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Budapest, Történeti Hivatal. 381–398.
- JOBST Ágnes (2015): *A Stasi működése Magyarországon*. Budapest, JAFFA Kiadó.

²⁶ A témáról bővebben: OPLATKA 2008.

²⁷ HORVÁTH – NÉMETH 1999

²⁸ SLACHTA 2014, 300–311.

- MASÁT Ádám (2014): *A Berlini fal és a menekültkérdés*. Doktori értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- OPLATKA András (2008): *Egy döntés története. Magyar határnyitás – 1989. szeptember 11. nulla óra*. Budapest, Helikon Kiadó.
- SLACHTA Krisztina (2014): *A Stasi Magyarországon: Az egykori NDK Állambiztonsági Minisztérium operatív csoportjának magyarországi tevékenysége, együttműködés a magyar és a kelet-német állambiztonsági szervek között*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- TANTZSCHER, Monika (1998a): Die Vorläufer des Staatssicherheitsdienstes in der Polizei der Sowjetischen Besatzungszone. Ursprung und Entwicklung der K 5. In *Jahrbuch für historische Kommunismusforschung*. Berlin, Aufbau-Verlag.
- TANTZSCHER, Monika (1998b): „In der Ostzone wird ein neuer Apparat aufgebaut” Die Gründung des DDR Staats-sicherheitsdienstes. *Deutschland Archiv*, Jg. 31. 1998/1.
- TANTZSCHER, Monika (1999a): Die Stasi und die „Kaffeehaus-Tschekisten.” Über die geheimdienstlichen Beziehungen der DDR zur Volksrepublik Ungarn. *Horch und Guck*, Jg. 8. Heft 27. 1999/3.
- TANTZSCHER, Monika (1999b): A Stasi és a kávéházi csekisták. *Valóság*, 42. évf. 11. sz. 44–58.
- TANTZSCHER, Monika (2001): Die verlängerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von „Republikflucht.” *Analysen und Berichte*, Nr. 1. (BStU. Berlin)
- WINKLER, Heinrich August (2005): *Németország története a modern korban*. 2 kötet. Budapest, Osiris Kiadó.

Jogi források

1958. évi 20. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában Berlinben az 1957. évi október hó 30. napján aláírt szerződés kihirdetéséről
1969. évi 31. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Német Demokratikus Köztársaság Kormánya között Berlinben, 1969. június 20-án a vízummentes utazás tárgyában aláírt egyezmény kihirdetéséről